

1. poglavlje

PSIHOLOGIJA ŽIVOTNOG VIJEKA: Kratki osvrt na njezinu povijest i probleme

Psihologija životnog vijeka: Kratki osvrt na njezinu povijest i probleme

Katica Lacković-Grgin

Sažetak

Šezdesetih godina dvadesetog stoljeća razvojna psihologija postupno počinje pokrivati cjelinu svoga predmeta, tj. prestaje biti dominantno dječja psihologija i postaje psihologijom životnog vijeka. U uvodu se razmatraju uzroci takvih promjena kao i njihove posljedice za razvojnu psihologiju. Zbog usmjeravanja na razvojne procese tijekom cijelog životnog vijeka, pojavili su se brojni novi problemi. U ovome poglavlju razmatraju se najvažniji među njima a to su: 1. problem definiranja razvoja; 2. problem objašnjavanja razvoja i 3. problem proširenja razvojno-psiholoških konstrukata. Na osnovi tih razmatranja u završnom se dijelu ističe nužnost teorijske elaboracije i integracije informacija iz različitih područja psihologije, kao i iz drugih relevantnih disciplina (bioloških i socioloških), kako bi se formulirala nova razvojna teorija te pronašla metodološka rješenja za njezino provjeravanje.

Uvod

Ideje o razvojnoj psihologiji životnog vijeka imaju svoje korijene u povijesti znanosti. Među ranim autorima ističu se J.K. Tetens (1736-1807), F.A. Carus (1770-1808) i A. Quetelet (1796-1874) jer su, više od drugih, upozoravali na važnost proučavanja cijelog životnog vijeka (Reinert, 1979). Za suvremenu razvojnu psihologiju važna su tri ključna problema što ih je, na osnovi empirijskih istraživanja, isticao Quetelet. To su: 1. problem kritičnih perioda razvoja; 2. potreba uzimanja u obzir činjenice da čovjek funkcionira i u vezi s povijesnim

vremenom u kojem živi i 3. razvoj treba proučavati tijekom dužeg perioda (što je zapravo sugeriralo longitudinalni pristup).

Bez obzira na ideje ovih ranih autora, u prvim desetljećima prošlog stoljeća razvojna psihologija bila je predmetno pretežito dječja psihologija. Tek početkom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća ona počinje pokrivati cjelinu svoga predmeta – razvoj od začeća do smrti. Prevalencija radova iz dječje psihologije do šezdesetih godina, navodi se u više preglednih radova (Wright, 1960). Osim društveno poticanog interesa za dječji razvoj i neke su teorije fokusirale interes istraživača na rani razvoj. To se posebice odnosi na Freudovu psihoanalitičku teoriju. Freudova poznata krilatica da je “dijete otac čovjeka” usmjeravala je istraživače na istraživanja razvoja u djetinjstvu. I neke druge utjecajne teorije bile su ograničene na probleme razvoja u dječjoj i adolescentnoj dobi. Zanimljivo je spomenuti da se u prvim desetljećima prošlog stoljeća pojavilo samo nekoliko važnijih djela o razvoju tijekom životnog vijeka (C. Bühler, 1933. – prema Reinert, 1979).

Do šezdesetih godina interes za kasnije periode života bio je izraženiji u antropologiji, sociologiji i gerontologiji. Gerontološka istraživanja prodrli su u područje razvojne psihologije jer su bila bliska biološkoj orijentaciji brojnih razvojnih psihologa, koji su razvojne promjene objašnjavali u terminima bioloških promjena organizma a koje su izrazitije u djetinjstvu i u starijoj dobi. O odrasloj dobi je dugo vremena prihvaćan mit da je to doba relativne stabilnosti. Zbog naglašene orijentacije na razvoj u djetinjstvu i mladosti vladala je prilična podvojenost između većine, tj. dječjih psihologa i manjine, tj. gerontoloških psihologa. To stanje nedovoljne komunikacije bilo je posebice izraženo u najrazvijenijoj, američkoj psihologiji.

Dok je europska tradicija poticala naglašavanje socijalnih, kulturalnih i povijesnih čimbenika razvoja, u američkoj psihologiji dominirali su evulucijski, odnosno genetičko-maturacijski pristupi i bihevioristička paradigma razvoja. To je također podržavalo relativnu podvojenost između američkih i europskih razvojnih psihologa. Tzv. kognitivna revolucija šezdesetih je godina dvadesetog stoljeća smijenila dominirajuću biheviorističku paradigmu, a humanistička psihologija utjecala je na promjenu shvaćanja ljudske prirode. Na čovjeka se počinje gledati kao na proaktivno i slobodno biće koje participira u vlastitome razvoju. Te su promjene poboljšale komunikaciju između američkih i europskih psihologa. Istovremeno, snažno se razvijaju za razvojnu psihologiju vrlo relevantne discipline kao što su, npr. sociologija životnog vijeka i gerontologija, a “ostarjele” su i neke poznate longitudinalne studije razvoja, započete prije

Drugog svjetskog rata, čiji su podaci analizirani i integrirani u arhivskim istraživanjima Eldera i suradnika (Elder, 1979; Elder i Caspi, 1988).

Sedamdesetih se godina sve veća pozornost usmjerava na teorije koje se bave razvojem u odrasloj dobi i starosti (Havighurstova, Eriksonova, Levinsonova) za razliku od vremena kad su u razvojnoj psihologiji dominirale teorije koje su obuhvaćale razvoj do završetka adolescencije (Freudova, Piagetova).

Povijesno novi fenomeni u razvoju, kao što su prolongirana adolescencija, "kriza četrdesetih", produženje trajanja života suvremenih ljudi i drugi, potiču nova istraživanja. Sedamdesetih godina prošlog stoljeća došlo je do prave "eksplozije" radova posvećenih kasnijim stadijima razvoja. Među autorima isticali su se: B. Neugarten, K.W. Schaie, E. Erikson, H.W. Reese, G.V. Labouvie-Wief, H. Thoma, J.E. Birren i, ponajviše, P.B. Baltes, voditelj danas dobro znane Berlinske longitudinalne studije starenja.

Bronnfenbrennerovo ekološko stajalište utjecalo je na povećanje suradnje razvojnih psihologa sa sociolozima, antropolozima, gerontolozima i međukulturalnim psiholozima. Zbog toga se počeo povećavati broj multidisciplinarnih studija, što je ponekad rezultiralo slabljenjem nekih metodoloških kriterija (npr. kriterija o potrebnoj razini značajnosti utvrđenih razlika među skupinama po dobi, spolu i drugim značajkama). Na metodološkom planu događale su se i druge promjene, prvenstveno u smanjivanju broja laboratorijsko-eksperimentalnih studija, odnosno u porastu broja istraživanja u prirodnim uvjetima te u porastu korelacijskih istraživanja.

Izlazak iz laboratorija kao i porast radova o razvoju tijekom cijelog ljudskog vijeka imao je za posljedicu preispitivanje predmeta razvojne psihologije kao i njezine povijesne, teorijske i metodološke utemeljenosti.

Prvo zanimljivo pitanje jest kako se taj novi pogled na cijeli životni vijek reflektira na već prikupljene spoznaje u klasičnim jako razvijenim područjima dotadašnje razvojne psihologije. Ima li tu kakvih teorijskih promjena? Novi empirijski podaci pokazuju da se i u odrasloj dobi, zahvaljujući akcijama pojedinca i porastu iskustva, događaju adaptivne transformacije i strukturalna reorganizacija, što je novost u odnosu na osnovne postavke Piagetove teorije kognitivnog razvoja. Nađeni su dokazi o tzv. postformalnom mišljenju (Riegel, 1976), te o smanjenju fluidne i porastu kristalizirane inteligencije (Schaie, 1990). Neki ruski istraživači našli su da se u odrasloj dobi povećava funkcionalna povezanost između tri tipa mišljenja: logičko-verbalnog, ikoničkog i praktičnog. Takva integracija na višoj razini razvojna je promjena koja može doprinijeti razumi-

jevanju boljeg funkcioniranja zrelih ljudi u usporedbi s na adolescentima iste razine inteligencije.

Nadalje, utvrđene su promjene emocija i socijalnih odnosa u odrasloj i, posebice, u starijoj dobi (Carstensen, 1995). Istraživački rezultati također upućuju na to kako razvoj nije jednosmjernan ni jednodimenzionalan i da je neodrživo shvaćanje da je razvoj u djetinjstvu i mladosti dobitak, dok je kasniji razvoj gubitak. Tijekom cijelog životnog vijeka razvoj prate i dobici i gubici (Uttal i Perlmutter, 1989).

Brojni razvojni psiholozi životnog vijeka ne misle da je kronološka dob primarna varijabla, nego da su to razvojni procesi. Usmjeravanje na razvojne procese tijekom cijelog života donosi brojne probleme, od kojih će se u ovom poglavlju razmatrati sljedeća tri:

1. problem definiranja razvoja
2. problem objašnjenja razvoja
3. problem proširenja razvojno-psiholoških konstrukata

Problem definiranja razvoja u psihologiji životnog vijeka

U tradicionalnoj razvojnoj psihologiji, tj. psihologiji djetinjstva i mladosti, na osnovi empirijskih istraživanja, definirane su sljedeće osnovne postavke o razvoju: *sekvencionalnost*, *jednosmjernost*, *završnost*, *ireverzibilnost*, *kvalitativno-strukturalne transformacije* i *univerzalnost*. Sve navedene odrednice razvoja imale su dobru podršku u rezultatima istraživanja unutar bioloških pristupa dječjem razvoju, posebice u Gesellovu normativno-maturacijskom pristupu i u Piagetovoj razvojno-kognitivnoj teoriji. Nezadovoljstvo nekima od navedenih odrednica razvoja izgleda da je prvi izrazio Havighurst (1953) svojim konceptom razvojnih zadataka tijekom životnog vijeka. Thomae (1979) navodi niz svojih, kao i istraživanja drugih autora, čiji rezultati pokazuju da je tijekom života razvoj multidimenzionalan, višesmjernan i diskontinuiran proces. Brojni istraživači referiraju o utvrđenom porastu interindividualnog varijabiliteta u mnogim područjima razvoja kao što su tjelesni, intelektualni i socijalni razvoj posebice u starijoj dobi (Birren, Woodruff, Bergman, 1972). Nadalje, međukulturalne studije pokazuju da su neke pojave u razvoju univerzalne, ali da to nisu sve pojave (Valsiner, 1989). Nalaze se kulturalne varijacije u razinama kognitivnog razvoja (npr. najviši stadij kognitivnog razvoja, stadij formalnih operacija rjeđe se susreće u pripadnika nekih ne-zapadnih kultura). U nekim kulturama susre-

ću se drukčije forme privrženosti od onih utvrđenih u zapadnim nukleusnim obiteljima kao i nepostojanje razlika između muškaraca i žena u agresivnosti i prosocijalnom ponašanju. Utvrđeno je i postojanje kulturalnih razlika u moralnom prosuđivanju, u razvoju nekih poremećaja ponašanja itd.

Drukčijem određivanju razvoja u psihologiji životnog vijeka doprinijela su i interakcionistička shvaćanja, prema kojima su interakcije bioloških, psiholoških i socijalnih procesa odgovorne za razvoj (Lerner i Kauffman, 1985). Osamdesetih se godina sve više naglašava plasticitet osobe i njezino aktivno djelovanje u vlastitome razvoju, posebice u odrasloj dobi.

Sve nabrojeno dovelo je do promjena u shvaćanju razvoja koje se ogledaju u osnovnim postavkama razvoja tijekom životnog vijeka, što ih je formulirao Baltes (Hetherington i Baltes, 1988). To su sljedeće postavke:

1. **Ontogenetski razvoj traje cijeli život** (nijedan period razvoja nema prioritet u smislu promjena ili stabilnosti);
2. **Razvoj je stalni dobitak i gubitak** (u svakom području razvoj je kompleksan i uvijek sastavljen od rasta i opadanja)
3. **Razvoj je višesmjernan** – (u istom razvojnom periodu neke funkcije i ponašanja pokazuju porast, dok druge pokazuju pad);
4. **Plasticitet razvoja** (odnosi se na intraindividualnu prilagodljivost - u ovisnosti o životnim okolnostima i iskustvu, razvoj pojedinca može imati različite ishode);
5. **Razvoj je uklopljen u povijest** (ontogenetski razvoj varira u skladu s povijesnim vremenom ili kulturom, odnosno pod utjecajem je uvjeta koji su obilježili neko povijesno vrijeme - npr. vrijeme ekonomske krize, ratova i sl.)
6. **Kontekstualizam kao razvojna paradigma** (svaki pojedini aspekt razvoja promatra se kao ishod interakcije između triju sustava koji utječu na razvoj: dobne razine, povijesnog vremena i nenormativnih događaja).
7. **Razvoj treba proučavati multidisciplinarno** (valja ga promatrati u interdisciplinarnom kontekstu u smislu onoga što su glede razvoja otkrile druge discipline kao npr. biologija, antropologija, sociologija).

Problem objašnjenja razvoja

Problem modificiranja ranijih shvaćanja razvoja u psihologiji životnog vijeka nije samo vezan za pitanje što je razvoj, nego i za pitanje odakle dolazi razvoj?

I u razvojnoj psihologiji djetinjstva i mladosti kao i u gerontološkoj psihologiji bilo je sasvim očito da je razvoj determiniran mnogim faktorima. Međutim, lista utvrđenih značajnih faktora razvoja treba se proširiti da bi se objasnile razvojne promjene tijekom cijelog života. Pored već poznatih objašnjivača razvoja, autori u području psihologije životnog vijeka proširuju listu objašnjivača na tzv. *značajne životne događaje* koji mogu biti pozitivni i negativni (Hultsch i Plemons, 1979). Uzimajući u obzir životne događaje kao i prije utvrđene determinante razvoja, Baltes (1979) predlaže tri vrste uzročnih faktora koji mogu objasniti razvoj tijekom životnog vijeka. To su: 1. *dobno normativni*; 2. *normativno-povijesni*; 3. *nenormativni životni događaji*.

Dobno normativni faktori znače interakciju bioloških i okolinskih determinanti razvoja koji su visoko povezani sa životnom dobi. Ti faktori mogu dobro objasniti seriju novih kompetencija u funkciji dobi kao i gubljenje s dobi nekih kompetencija. Većina društava nastoji svoje socijalizacijske utjecaje, zahtjeve i očekivanja, tj. razvojne zadatke uskladiti s biološkim sazrijevanjem organizma. Dobno normativni utjecaji posebice su važni u djetinjstvu, ranoj adolescenciji i u starijoj životnoj dobi.

Normativno-povijesni faktori odnose se na opće događaje ili obrasce događaja unutar određenog vremena ili kulture. Oni čine sličnima pripadnike generacije koja je živjela u vremenu takvih događanja jer imaju isto povijesno iskustvo (tzv. kohorte). Dokazan je npr. utjecaj perioda velike ekonomske krize tridesetih godina 20. stoljeća na tjelesni razvoj djece i adolescenata toga vremena, zatim utjecaj Vijetnamskog rata na vrijednosni sustav američke mladeži, porast depresivnosti, alkoholizma i suicida zbog teških društvenih kriza koje su pogađale mnoge zemlje tijekom dvadesetog stoljeća. U tu skupinu faktora ulaze i radikalne promjene u zakonodavstvima pojedinih društava (npr. promjene radnog ili obiteljskog zakonodavstva, obrazovne reforme i sl.):

Nenormativni faktori (životni događaji) odnose se na individualnu životnu povijest. To su događaji koje ne doživljavaju svi ljudi. Oni su najčešće neočekivani (nesreće, bolesti, iznenadna smrt bliskih osoba). Nenormativni događaj može biti i neki normativni događaj, ako se dogodi u pogrešno vrijeme (npr. prerana menopauza). U funkciji dobi raste broj takvih događaja pa oni postaju sve značajniji faktori razvoja u odrasloj i starijoj dobi.

Ozbiljna opasnost u objašnjavanju razvoja pomoću nenormativnih životnih događaja jest da se svaka promjena ponašanja nakon nekog životnog događaja shvati kao razvojna promjena. Da bi se takve zabune izbjegle, potrebno je poštovati minimum definicijskih kriterija pri određivanju što su to razvojne promje-

ne. *To su one promjene koje bitno i na duži rok mijenjaju kvalitetu funkcioniranja.* Npr. promjena mjesta života može producirati stanje usamljenosti, ali ako se to učestalo ponavlja, osoba može osjećati trajni gubitak “korijena” i nenadoknadi gubitak socijalne mreže prijatelja. Stanje usamljenosti tada može postati crta usamljenosti, što je razvojna promjena budući da crta usamljenosti može trajnije promijeniti kvalitetu funkcioniranja osobe.

Problem proširenja razvojno-psiholoških konstrukata

Proširenje predmeta razvojne psihologije na cijeli životni vijek, promjene osnovnih postavki o razvoju kao i porast objašnjivača razvoja za posljedicu ima proširenje i stvaranje novih razvojno-psiholoških konstrukata. Ta se činjenica ogleda u porastu broja poglavlja u suvremenim standardnim sveučilišnim udžbenicima i priručnicima iz razvojne psihologije u kojima se ne mijenjaju samo naslovi nego i struktura prezentacije građe. Tako npr. u udžbenicima iz vremena kad je dominirala bihevioristička paradigma bilo je zapostavljeno područje razvojnih teorija. Danas gotovo svi udžbenici uključuju te teme. U novijim udžbenicima iz psihologije adolescencije i psihologije zrele dobi i starenja nestaju prije uobičajena poglavlja o tjelesnom, kognitivnom, emocionalnom i socijalnom razvoju, nego se razvojne promjene u tim aspektima psihofizičkog razvoja obrađuju u poglavljima kao što su: zdravlje, rad i profesija, obiteljski život, ljubav i brak, umirovljenje i sl. To je izraz novih, integrativnih pristupa za razliku od prijašnjih analitičkih pristupa svakoj dimenziji razvoja koji karakterizira udžbenike iz dječje psihologije.

Neki konstrukti koji su prije bili razmatrani samo u jednoj životnoj dobi sada se proširuju na cijeli životni vijek. Tako su npr. privrženost i separacijski stres bili najprije proučavani samo u djetinjstvu, dok se sada proučavaju i u ostalim razdobljima života budući da se privrženost formira i transformira u prijateljskim, ljubavnim i bračnim odnosima. To znači da se prvobitna teorija privrženosti što ju je formulirao Bowlby mora proširiti, kao što se mora prilagoditi i metodologija njezina istraživanja. Samopoimanje je pak najprije proučavano u odrasloj dobi, a danas i u djetinjstvu i mladosti, što je također dovelo do različitih teorijskih i metodoloških modifikacija.

Ne samo u udžbenicima već i u časopisima, proširenje razvojnih koncepata ogleda se u onom što neki zovu “modnim trendovima”. Tako su npr. šezdesetih godina, pokreti mladih u svijetu generirali brojne radove o jazu generacija. Sedamdesete godine obilježene su mnoštvom radova o krizi četrdesetih i

o “groznici razvoda”, vjerojatno pod utjecajem seksualne revolucije, ali i pod utjecajem promjena filozofskih shvaćanja ljudske prirode.

Kad u znanosti nastupe veće konceptualne promjene, onda se ona mora baviti problemima metodologije. Proširenje konstrukata na cijeli životni vijek, zatim kontekstualizam i višesmjernost razvoja, zahtijevaju promjene u pristupima istraživanju (transverzalni i longitudinalni pristup sve se češće zamjenjuje tzv. mješovitim pristupom), a nužne su i promjene metoda istraživanja, odnosno promjene u mjernim instrumentima. Tako npr. testovi inteligencije konstruirani su i standardizirani na vojnicima i studentima, dakle na mladima. Takvi testovi nisu uporabljivi za ispitivanje starijih osoba, osobito ako se radi o testovima brzine a ne snage. Također, starije osobe nisu motivirane za ispitivanja testovima inteligencije, posebice kad se pri ispitivanju koriste nove tehnologije i/ili problemi čiji sadržaj je stran njihovu generacijskom iskustvu. Te osobe imaju i drukčiju strategiju odgovaranja na pitanja u testu (izbjegavaju pogađanja i ne odgovaraju kad nisu sigurni).

Perspektiva psihologije životnog vijeka potaknula je interes za empirijska provjeravanja postavki nekih teorija razvoja ličnosti u odrasloj dobi (npr. Eriksonove, Levinsonove, Vaillantove). Eriksonovo stajalište o univerzalnosti krize identiteta izazivalo je kritičke objekcije. Manaster (1977., str. 120) piše: “Krizu identiteta može biti normativna na Harvardu i među osobama kao što su George Bernard Shaw, Martin Luther i sveti Augustin. Tako nije među običnim ljudima - onim osobama koje nisu kognitivno opremljene i/ili socijalno ohrabrene imati krizu identiteta”. Mnogi konstrukti ili dimenzije ličnosti koji su pretežito provjeravani u ispitivanjima kod studenata, pokazuju se upitnima u odrasloj dobi. Zbog toga se pojavljuju brojni metodološki problemi vezani uz pitanja valjanosti instrumenata kojima se ti konstrukti pokušavaju mjeriti kod odraslih osoba različite obrazovne razine, odnosno izvan akademske zajednice. Nužna su konstruiranja novih mjera, kros-validacije postojećih mjera ili pak vraćanje na onaj način ispitivanja koji je korišten pri ranim pokušajima provjeravanja teorijskih postavki navedenih teorija, a to je intervju. Navedene probleme ne ističu samo razvojni psiholozi nego i brojni autori iz psihologije ličnosti, o čemu svjedoče kritički pregledi radova objavljenih u uglednim svjetskim časopisima iz područja ličnosti (npr. *Journal of Personality and Social Psychology*, *Journal of Personality*, *Personality and Individual Differences*).

U tim časopisima dominiraju radovi u kojima su korišteni upitnici (oko 80 posto radova), dok su ispitanici bili studenti u čak osamdeset posto radova (Ender i Parker, 1991). U razdoblju od 1993. do 1995. godine prisutnost studenata-

ispitanika smanjilo se na 58 posto, a porastao je postotak odraslih, posebice u radovima europskih istraživača (Endler i Speer, 1998). Tematski, brojni radovi bave se replikacijama validacijskih postupaka, što upućuje na probleme u ispitivanjima na populacijama odraslih koje smo naznačili.

Longitudinalna istraživanja razvoja nekog psihološkog konstrukta nameću i pitanja valjanosti i pouzdanosti mjernih instrumenata. Što god dobili kad uspoređujemo rezultate mjerenja u dva vremenska razdoblja (porast, opadanje), to ipak ne možemo pripisati samo dobnim promjenama jer se uz prvo i drugo mjerenje pojavljuju pogreške mjerenja. Zato treba razlučiti pravu razliku od pogreške mjerenja, odnosno koristiti visoko pouzdane mjere. Tijekom vremena valja provjeravati i sadržajnu valjanost skala za mjerenje različitih psiholoških konstrukata. Pitanje konstruktne valjanosti važno je naročito onda kad se radi o dugoročnim longitudinalnim istraživanjima. Odgovoriti na pitanje, da li se npr. agresivnost mijenja tijekom života (recimo u dobi od 6 do 60 godina) vrlo je teško jer je u longitudinalnom istraživanju prisutan i teže rješiv problem sadržajne valjanosti konstrukta agresivnosti. Kako mjeriti agresivnost osobe od šest godina i njezinu agresivnost u tridesetoj ili šezdesetoj godini? Ovi i slični problemi ograničavaju istraživanja nekih fenomena na onaj vremenski raspon unutar kojega je moguće ispitivani fenomen dobro izmjeriti kao identičan fenomen, u svim točkama mjerenja. Samo iz mjerenja identičnog konstrukta u više vremenskih točaka može se zaključivati o porastu, opadanju ili o tome da promjena nema, bilo na individualnoj ili na grupnoj razini.

Proširenje razvojnih koncepata iziskuju, dakle, preispitivanje metoda i načina istraživanja, odnosno preispitivanja podobnosti nekog pristupa i komparativnu evaluaciju pojedinih metoda s obzirom na zahtjev o kongruentnosti koncepta i metode pomoću koje se on istražuje. Današnja razvojna psihologija ipak se više bavi pitanjima metode nego metodološkim pitanjima. Jedno novije metodološko pitanje jest ono o evaluaciji empirijskih studija, a povezano je sa sedmom postavkom o psihologiji životnog vijeka – s njezinom multidisciplinarnošću. Proširenje razvojnih koncepata i multidisciplinarnost dovelo je do kontradiktornih nalaza. Tako npr. u području starenja neprestano se povećava broj istraživačkih tema, ali i kontradiktornih nalaza, kao na primjer da:

- udovice imaju veće/manje životno zadovoljstvo od udovaca;
- sposobnost učenja opada/ne opada s godinama
- u zapadnim zemljama u porastu su negativni stavovi prema starima (engl. ageism) /u njima rastu pozitivni stavovi prema starima;
- u starosti opada/ne opada samopoštovanje ...itd.

Pri evaluaciji ovih i sličnih nalaza valja voditi računa o metodama pomoću kojih su takvi rezultati dobiveni, ali i o uzorcima na kojima su dobiveni. Poznato je da na mnogim psihološkim mjerama standardne devijacije rastu nakon šezdesete godine života ispitanika. Budući da su varijacije u promjenama funkcioniranja vrlo velike, onda i slučajni uzorak "iste" populacije može formirati vrlo različite grupe ispitanika. Kontradiktorni rezultati dobivaju se i kad se na različite načine rješava pitanje kontrole relevantnih varijabli ili se zanemari povijesno vrijeme u kojem su rezultati dobiveni kao i značajke društvene sredine u kojoj je istraživanje provedeno. Važno je znati je li istraživanje provedeno prije ili poslije nekih radikalnijih zahvata u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti stanovništva, u radnom zakonodavstvu i sl. Evaluacija empirijske građe pokazuje da ima prividno kontradiktornih nalaza i zato što se neki istraživači ne drže minimuma statističkih i psihometrijskih kriterija o značajnosti pojedinih statistika, što se češće susreće u multidisciplinarnim istraživanjima. Pri tome se nerijetko zaboravlja da različite struke različito shvaćaju pa onda i različito operacionaliziraju neke konstrukte (npr. socijalnu podršku sociolozi obično operacionaliziraju kao broj osoba koje pružaju podršku, dok je psiholozi češće operacionaliziraju kao percipiranu podršku u terminima njezine kvalitete, tj. kao instrumentalnu, emocionalnu i savjetodavnu podršku). Tek kad se uzmu u obzir navedeni mogući izvori kontradiktornosti u nalazima može se utvrditi jesu li rezultati stvarno ili pak prividno kontradiktorni. S obzirom na nova metodološka rješenja kao i na nove statističko-matematičke postupke, u suvremenoj razvojnoj psihologiji moguća su i ponovna analiziranja prijašnjih podataka istraživanja te meta-analize empirijske građe o mnogim razvojnim konstruktima.

Iz svega iznijetoga proizlazi da suvremena razvojna psihologija kao psihologija životnog vijeka zahtijeva teorijsku elaboraciju i integraciju informacija iz različitih područja psihologije, ali i iz bioloških, socioloških i drugih relevantnih disciplina. To zahtijeva i formuliranje nove razvojne teorije koja bi, više od klasičnih razvojnih teorija, veću pozornost trebala posvetiti i značenju osobnih akcija pojedinca u promoviranju vlastitoga razvoja (Lacković-Grgin, 2000).

Literatura

- Baltes, P.B. (1979). Life-Span Developmental Psychology: Some Converging Observations on History and Theory, U: P.B. Baltes, O.G. Brim (Eds): *Life-Span Development and Behavior, Vol.2*, 256-274, New York: Academic Press.

- Birren, J., Woodruff, D., Bergman, S. (1972). Research, demonstration, and training: Issues in methodology in social gerontology, *The gerontologist*, **12**, 49-83.
- Carstensen, L. L. (1995). Evidence for a Life-Span Theory of Socioemotional Selectivity, *Current Directions in Psychological Science*, **4**, 151-156.
- Elder, G. H. (1979). Historical Change in Life Patterns and Personality, U: P.B. Baltes, O.G. Brim, Jr. (Ur.): *Life-Span Development and Behavior*, Vol. 2, 118-157, New York, Academic Press.
- Elder, G.H., Caspi, A. (1988). Human development and social change: An emerging perspective on the life course, U: N: Bogler, A. Caspi, G. Downey, M. Moorehouse (Ur.): *Persons in context: Developmental processes*, 77-113, New York: Cambridge University Press.
- Endler, N.S., Speer, R.I. (1998). Personality psychology-research trends for 1993.-1995, *Journal of Personality*, **66**, 621-669.
- Endler, N.S., Parker, J.D.A. (1991). Personality research: Theories, issues and methods, U: M. Hersen, A.E. Kazdin, S. Bellack (Ur.): *The clinical psychology handbook* (2nd ed), 258-275, New York: Pergamon Press.
- Havighurst, R. J. (1953). *Human development and education*, New York: Longman.
- Hetherington, E.M., Baltes, P.B. (1988). Child psychology and life-span development, U: E.M. Hetherington, R.M. Lerner, M. Perlmutter (Ur.): *Child development in life-span perspective*, 1-19, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hultsch, D.F., Plemons, J.K. (1979). Life Events and Life-Span Development, U: P.B. Baltes, O.G. Brim, Jr. (Ur.): *Life-Span Development and Behavior*, Vol. 2, 1-31, New York: Academic Press.
- Lacković-Grgin, K. (2000). Prilog koncipiranju nove teorije životnog vijeka, *Radovi, FPSP*, **39**, 143-153.
- Lerner, R.M., Kauffman, M.B. (1985). The concept of development in contextualism, *Developmental Review*, **5**, 309-333.
- Manaster, G. (1977): *Adolescent development and the life tasks*, Boston: Allyn and Bacon.
- Reinert, G. (1979). Prolegomena to a History of Life-Span Developmental Psychology, U: P.B. Baltes, O.G. Brim, Jr. (Ur.): *Life-Span Development and Behavior*, 205-243, New York: Academic Press.

- Riegl, K.F. (1976). From traits and equilibrium toward developmental dialectics, U: W. Arnold, (Ur.): *Nebraska Symposium on Motivation, Vol. 24*, 48-61, Omaha: University of Nebraska Press.
- Schaie, K.W. (1990). Intellectual development in adulthood, U: J.E. Birren, K. W. Schaie (Ur.). *Handbook of the psychology of aging*, 291-309, New York: Academic Press.
- Thomae, H. (1979). The Concept of Development and Life-Span Developmental Psychology, U: P.B. Baltes, O.G. Brim, Jr. (Ur.): *Life-Span Development and Behavior*, 282-306, New York: Academic Press.
- Uttal, D.H., Perlmutter, M. (1989). Toward a broader conceptualization of development: The role of gains and losses across life-span, *Developmental Review*, 9, 101-132.
- Valsiner, J. (1989). *Child development in cultural context*, Toronto: Hogrefe and Huber Publishers.
- Wright, H. (1960). Observational child study, U: P.H. Mussen, *Handbook of Research Methods in Child Development*, 71-139, New York: Wiley.